ტერიტორიული დავები და ძალთა ბალანსი ბათუმის საზავო კონფერენციაზე 1918 წ.

არჩილ ვარშალომიძე
ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
ელ. ფოსტა: Archil.varshalomidze@bsu.edu.ge
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-5591-0891

აბსტრაქტი: 1918 წლის ბათუმის საზავო კონფერენცია პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდიდან, წარმოადგენს კავკასიის რეგიონის ერთ-ერთ გადამწყვეტ დიპლომატიურ მოვლენას, რომელმაც მნიშვნელოვნად განსაზღვრა საქართველოს სახელმწიფოებრივი განვითარებისა და ტერიტორიული მთლიანობის საკითხი. კონფერენცია გაიმართა 1918 წლის მაის-ივნისში, იმ დროს, როცა ოსმალეთის იმპერია სამხედრო თვალსაზრისით ჯერ კიდევ ძლიერ პოზიციებს ინარჩუნებდა, ხოლო სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკები – საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი – ცდილობდნენ დამოუკიდებელი პოლიტიკური სტატუსის მიღწევას რუსეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ.

კონფერენციის მთავარი თემა იყო ტერიტორიული დავები – განსაკუთრებით ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოლქების მფლობელობა. ოსმალეთის დელეგაცია, სამხედრო უპირატესობაზე დაყრდნობით, ცდილობდა საზღვრების გაფართოებას და პოლიტიკური ზეგავლენის განმტკიცებას შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. სამხრეთ კავკასიის დელეგაცია კი ცდილობდა საერთაშორისო სამართლის პრინციპებსა და თვითგამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით დაეცვა საკუთარი ინტერესები.

ბათუმის კონფერენციის მსვლელობამ ნათლად აჩვენა, რომ რეგიონის პოლიტიკური კონფიგურაცია განისაზღვრა არა მხოლოდ მხარეთა დიპლომატიური უნარებით, არამედ საერთაშორისო ძალთა ბალანსით — იმ გეოპოლიტიკური გარემოთი, სადაც გლობალური ძალები (ოსმალეთი, გერმანია, ბრიტანეთი და ბოლშევიკური რუსეთი) ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ გავლენის ზონების გასაფართოებლად.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს დელეგაცია სამხედრო თვალსაზრისით სუსტი იყო, მისმა დიპლომატიურმა მოქნილობამ და კონსტრუქციულმა მიდგომამ საშუალება მისცა მიეღო გარკვეული დათმობები და დაედო დროებითი შეთანხმება, რამაც საფუძველი შეუქმნა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას 1918 წლის 26 მაისს.

ბათუმის საზავო კონფერენცია არ ყოფილა მხოლოდ საზღვრების გადანაწილების შეხვედრა; ის იყო ბრძოლა სახელმწიფოს სუვერენიტეტის აღიარებისა და საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსის მოპოვებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმის საზავო კონფერენცია, ტერიტორიული დავები, ძალთა ბალანსი, საქართველო, ოსმალეთის იმპერია, დიპლომატია, დამოუკიდებლობა, სამხრეთ კავკასია.

შესავალი. 1918 წლის ბათუმის საზავო კონფერენცია წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეპიზოდს საქართველოსა და მთლიანად სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ისტორიაში. პირველი მსოფლიო ომის დასასრულს, რუსეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, რეგიონში წარმოშობილმა ახალმა პოლიტიკურმა რეალიებმა საფუძველი მისცა სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობისთვის ბრძოლის ახალ ეტაპს.

კონფერენციის ძირითადი მიზანი იყო სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკებსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის საზღვრების დადგენა და სამშვიდობო შეთანხმების მიღწევა. ამ პროცესში მკვეთრად გამოიკვეთა რამდენიმე საკვანძო საკითხი: ტერიტორიული დავები ბათუმის, არტაანისა და

ყარსის ოლქებზე; მხარეთა განსხვავებული პოლიტიკური ინტერესები და საერთაშორისო ძალთა ბალანსის გავლენა მოლაპარაკებების დინამიკაზე.

ოსმალეთის დელეგაცია, სამხედრო უპირატესობაზე დაყრდნობით, ცდილობდა სამხრეთ კავკასიაში თავისი გავლენის ზონის გაფართოებას, მაშინ როცა საქართველოს დელეგაცია ცდილობდა ეროვნული ინტერესების დაცვას და საერთაშორისო სამართლის პრინციპებზე დაყრდნობით დამოუკიდებელი სახელმწიფოობისთვის იურიდიული საფუძვლის შექმნას.

სტატიის მიზანია გააანალიზოს ბათუმის კონფერენციის დიპლომატიური პროცესი როგორც საერთაშორისო ძალთა ბალანსის გამოვლინება, რომელიც განსაზღვრავდა მცირე ერების სახელმწიფოებრივ ბედს. აქცენტი გაკეთებულია იმაზე, თუ როგორ მოახერხა საქართველომ სუსტი სამხედრო პოზიციების მიუხედავად, დიპლომატიური გზით საკუთარი ინტერესების დაცვის ნაწილობრივი მიღწევა და როგორ იქცა კონფერენციის გამოცდილება საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების ერთ-ერთ წინაპირობად.

შედეგად, ბათუმის კონფერენცია შეიძლება განვიხილოთ არა მხოლოდ როგორც სამშვიდობო მოლაპარაკება, არამედ როგორც მაგალითი იმისა, თუ როგორ მოქმედებს გეოპოლიტიკური რეალობები, საერთაშორისო ძალთა ბალანსი და დიპლომატიური სტრატეგიები სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტისა და საზღვრების ფორმირებაზე.

მეთოდოლოგია / გამოყენებული კვლევის მეთოდები: სტატიის მომზადებისას გამოყენებულია ისტორიული კვლევისათვის დამახასიათებელი მრავალმხრივი მეთოდოლოგიური მიდგომა, რომელიც მიზნად ისახავს როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზს, ასევე მოვლენების პოლიტიკური და დიპლომატიური კონტექსტის გააზრებას.

1. **ისტორიულ-დესკრიპტიული მეთოდი** – გამოყენებულია ბათუმის კონფერენციის მოვლენების ქრონოლოგიური სიზუსტით აღსაწერად და პროცესის დინამიკის წარმოსაჩენად.
2. **შედარებითი ანალიზის მეთოდი** – განხორციელდა სხვადასხვა მხარის (ოსმალეთის, საქართველოს, სომხეთის და აზერბაიჯანის) დიპლომატიური პოზიციების შედარება და მათი მიზნების შეფასება.
3. **საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ანალიზის მეთოდი** – გამოყენებულია რეგიონული და გლობალური ძალთა ბალანსის შესაფასებლად, რათა გამოიკვეთოს საერთაშორისო ფაქტორების გავლენა მოლაპარაკებების შედეგებზე.
4. **დოკუმენტური კვლევის მეთოდი** – სტატიის საფუძველს წარმოადგენს საარქივო მასალები, ოფიციალური დოკუმენტები, მემუარული წყაროები და პერიოდული პრესა.
5. **ინტერპრეტაციული ანალიზის მეთოდი** – მიზნად ისახავს დიპლომატიური ნაბიჯებისა და მოლაპარაკებების შინაარსის შეფასებას ფართო ისტორიულ და გეოპოლიტიკურ კონტექსტში.

აღნიშნული მეთოდების გამოყენება უზრუნველყოფს ბათუმის საზავო კონფერენციის კომპლექსურ გაანალიზებას, რაც საშუალებას იძლევა გამოიკვეთოს როგორც მისი უშუალო შედეგები, ისე გრძელვადიანი გავლენა საქართველოს სახელმწიფოებრივი განვითარების პროცესზე.

მსჯელობა/შედეგები. ოსმალეთის არმიის მიერ ბათუმის, ოზურგეთის, მთელი მესხეთისა და ყარს-ალექსანდროპოლის სწრაფმა აღებამ საბოლოოდ დაარწმუნა ამიერკავკასიელი პოლიტიკოსები ბრძოლის გაგრძელების უშედეგობაში. ამიტომ, დღის წესრიგში დადგა ტრაპიზონში შეწყვეტილი სამშვიდობო მოლაპარაკებების განახლების საკითხი. ამის მისაღწევად, პირველი ნაბიჯი იყო ამიერკავკასიის დამოუკიდებლობის გამოცხადება, რასაც თურქული მხარე შეთანხმების დადების ერთ-ერთ მთავარ პირობად მიიჩნევდა. 1918 წლის 22 აპრილს, ამიერკავკასიის სეიმის სხდომაზე გამოცხადდა დამოუკიდებელი ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა. იმავე სხდომაზე მოისმინეს აკაკი ჩხენკელის მოხსენება სამშვიდობო მოლაპარაკებების განახლების აუცილებლობის შესახებ და მასვე დაევალა მოლაპარაკებების გაგრძელება და ოსმალეთის მთავრობასთან სამშვიდობო ხელშეკრულების დადება (აბაშიძე, 1998, გვ. 169).

23 აპრილს აკაკი ჩხენკელმა თურქული ძალების მთავარსარდალს, ვეჰიბ ფაშას, გაუგზავნა დეპეშა, რომელშიც შესთავაზა დროებით შეჩერებული მოლაპარაკებების განახლება, ამჯერად ბათუმში (საისტორიო ცენტრალური არქივი (სცა), გვ. 183) (სცსსა; ფ.1818; აღწ.2; საქ.179; ფურც.183). 28 აპრილს მან ვეჰიბ ფაშასგან მიიღო საპასუხო დეპეშა, რომელშიც გამოთქმული იყო მზადყოფნა კონფერენციის განახლების შესახებ.

1918 წლის 6 მაისს ამიერკავკასიის დელეგაცია ბათუმში ჩავიდა. საქართველოდან მის შემადგენლობაში შედიოდნენ - აკაკი ჩხენკელი და ნიკო ნიკოლაძე, სომხეთიდან რ. კაჩაზნუნი და ხატისოვი, ხოლო აზერბაიჯანიდან - მ.დ. გაჯინსკი და რასულ ზადე. თურქულ დელეგაციაში შედიოდნენ: დელეგაციის თავმჯდომარე, იუსტიციისა და საგარეო საქმეთა მინისტრი ჰალილ ბეი, კავკასიის ფრონტის არმიის მთავარსარდალი ვეჰიბ ფაშა და სხვები. ტრიუმვირატის ერთ-ერთი აქტიური წევრი, ჯემალ ფაშა ასევე იმყოფებოდა ბათუმში. გერმანულ დელეგაციას ხელმძღვანელობდა გენერალ-მაიორი ფონ ლოსოვი (სვანიძე, 1999, გვ. 184)

1918 წლის 11 მაისს ბათუმში გაიხსნა სამშვიდობო კონფერენციის პირველი ოფიციალური სესია. მას შემდეგ, რაც ოსმალეთის დელეგაციის ხელმძღვანელმა, ჰალილ ბეიმ, მიესალმა მონაწილეებს და მიულოცა კონფერენციის გახსნა, დაიწყო დისკუსიები ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანი რესპუბლიკების წარმომადგენლების კონფერენციაზე დაშვებისა და მათი უფლებამოსილების გადამოწმების შესახებ. ფაქტობრივად, კონფერენციის მთელი პირველი ნაწილი, სხდომის დასრულებამდე, ამ საკითხებს დაეთმო. საბოლოო გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა კონფერენციაში მონაწილეობის უფლების მინიჭების შესახებ ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანი რესპუბლიკების წარმომადგენლებისთვის, რომლებიც წარმოდგენილი იყვნენ ხმის მიცემის უფლების მქონე ორი დელეგატით (არქივი)

პირველივე სესიაზე ოსმალეთის დელეგაციამ ამიერკავკასიის დელეგაციას შესთავაზა შეთანხმების პროექტი. ეს დოკუმენტი, „ოსმალეთის იმპერიის მთავრობასა და ამიერკავკასიის ფედერაციულ რესპუბლიკას შორის მშვიდობისა და მეგობრობის შესახებ შეთანხმება“, აშკარად ანექსიური ხასიათის იყო, ვინაიდან შეთანხმების პროექტის (12 მუხლისგან შედგებოდა) ძირითადი დებულებების თანახმად, საზღვრების ლეგალიზაცია ნიშნავდა საქართველოს მიერ იმ რაიონებისა და ტერიტორიების დაკარგვას, რომლებიც რუსეთის იმპერიამ ჯერ კიდევ 1828-1829 წლების ომის შედეგად ოსმალეთის ბატონობისგან გაათავისუფლა. ეს ეხებოდა ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებს (სცსსა; ფ.1816; აღწ.1; საქ.73; ფურც.407).

ამიერკავკასიის დელეგაციის წევრებმა ზემოაღნიშნულ პროექტზე მუშაობა მიუღებლად მიიჩნიეს და კიდევ ერთხელ ცალსახად განაცხადეს, რომ ბრესტ-ლიტოვსკის შეთანხმება ახალი სამშვიდობო ხელშეკრულების საფუძველი უნდა ყოფილიყო. იმავე დღეს აკაკი ჩხენკელმა ეროვნულ საბჭოს წერილობით აცნობა მიღებული გადაწყვეტილებისა და ბათუმში პირველი შეხვედრის შემდეგ შექმნილი ვითარების შესახებ. მან ხაზგასმით აღნიშნა: „ზემოთ აღნიშნული პროექტი მიუღებელია: 1) ის ახალციხეს, ახალქალაქს და თითქმის მთელ ერევნის გუბერნიას, სადაც სომხების კომპაქტური მასა ცხოვრობს, ჩვენი სხეულიდან აშორებს; 2) თურქები აქ წესრიგის აღდგენაში ერევიან; 3) ომის დროს მათ განკარგულებაში გადადის რკინიგზა და სხვა ეკონომიკური ბერკეტები (სცსსა; ფ.1816; აღწ.2; საქ.23; ფურც. 3).

კონფერენცია ჩიხში შევიდა მას შემდეგ, რაც ოსმალეთის დელეგაციამ მოითხოვა ჯულფა-ალექსანდროპოლის რკინიგზის მათთვის გადაცემა. ამიერკავკასიის დელეგაციის პროტესტის მიუხედავად, 15 მაისს ოსმალებმა ალექსანდროპოლი აიღეს და მოითხოვეს ჯულფისკენ მიმავალი გზის გახსნა (ალიევი, 1972, გვ. 320).

კონფერენციის დროს გამოიკვეთა ახალი ტენდენცია, რომელიც მოითხოვდა ამ საქციელისა და თურქების მტაცებლური მადის დასრულებას, რადგან ისინი მიუღებელი აღმოჩნდა არა მხოლოდ

სუსტი ამიერკავკასიის რესპუბლიკებისთვის, არამედ ძლიერი გერმანიისთვისაც. მაისის მეორე ნახევრიდან გერმანიის წარმომადგენლებმა აქტიურად დაიწყეს კონფერენციაში ჩარევა, რადგან გააცნობიერეს, თუ რა სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნიდა მათი ქვეყნის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინტერესებს თურქეთის გეგმების განხორციელება ამიერკავკასიაში. საქართველოსა და გერმანიის ინტერესებს აერთიანებდა ის ფაქტი, რომ თფილისს სურდა ბერლინი თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა, როგორც თავისი დამოუკიდებლობის გარანტორი, ხოლო ბერლინს სჭირდებოდა საქართველო, როგორც მისი აღმოსავლური პოლიტიკის ფორპოსტი. ამიტომ, 1918 წლის 14 მაისს, საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელმა კომიტეტმა ფაქტობრივად ოფიციალურად დაადასტურა პროგერმანული საგარეო პოლიტიკის განხორციელება (გურული, 1999, გვ. 88).

ამიერკავკასიაში პოლიტიკური გავლენის გაძლიერების გარდა, გერმანიას რეგიონის ბუნებრივი რესურსებიც სჭირდებოდა. ჭიათურის მანგანუმს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. პირველ მსოფლიო ომამდე ჭიათურა ამ ნედლეულის მსოფლიო ექსპორტის 30-50%-ს შეადგენდა. გერმანიის მზარდ მეტალურგიულ და ქიმიურ მრეწველობას, თავის მხრივ, ჭიათურის მანგანუმი ძალიან სჭირდებოდა, რომელიც ქვეყნის სამრეწველო მოთხოვნის 60%-ს უზრუნველყოფდა. ჭიათურის მანგანუმის გარდა, გერმანიას ბაქოს ნავთობიც იზიდავდა. თავის მემუარებში გენერალი ლუდენდორფი წერს: „თუ გერმანიის მთავრობას შეუძლია ამიერკავკასიის მთავრობასთან კარგი ურთიერთობების დამყარება, ჩვენ მოგვეცემა შესაძლებლობა, თურქებისგან დამოუკიდებლად მივიღოთ კავკასიური ნედლეული და ამავდროულად გავაკონტროლოთ თბილისზე გამავალი მთელი რკინიგზის ხაზი. უფრო მეტიც, თუ გერმანიას სურს ბაქოს პორტის კონტროლი, მან მხოლოდ საკუთარ ძალებს უნდა დაეყრდნოს“ (ლუდენდორფი, 1924, გვ. 187-188) ბაღვაში გამართული სამშვიდობო კონფერენციის დროს გერმანული დელეგაციისთვის ნათელი გახდა, რომ ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკა მათი პოლიტიკური გეგმების განხორციელების სანდო პარტნიორი არ იქნებოდა. ამიერკავკასიაში პრობრიტანული სომხეთისა და პროთურქული აზერბაიჯანის არსებობის გამო, გერმანიის ერთადერთი მოკავშირე აქ საქართველო იყო, რადგან ამ ორი ქვეყნის ინტერესები დიდწილად ემთხვეოდა ერთმანეთს. ამის საფუძველზე, სწორედ გერმანულმა დიპლომატიამ მიუთითა ქართველ პოლიტიკოსებს ამიერკავკასიის მოკავშირე სახელმწიფოს გაუქმებისა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადების აუცილებლობაზე (სილაგაძე & გურული, 1996, გვ. 50).

საქართველოს დამოუკიდებლობის სწრაფი გამოცხადების აუცილებლობასთან დაკავშირებით, 22 მაისს, აკაკი ჩხენკელმა წერილი გაუგზავნა საქართველოს ეროვნული საბჭოს კომიტეტს, რომელშიც კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი ამ ნაბიჯის აუცილებლობას (სცსსა; ფ.1836; აღწ.1; საქ.132; ფურც.13-14). 26 მაისს, 12 საათზე, გაიხსნა ამიერკავკასიის მთავრობის სხდომა, რომელმაც დაამტკიცა ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის გაუქმება. 26 მაისს, 16:00 საათზე, იმავე დარბაზში, სადაც ბოლო სხდომები გაიმართა, შეიკრიბა საქართველოს ეროვნული საბჭო და გამოაცხადა ქვეყნის დამოუკიდებლობა. ამრიგად, 1918 წლის 26 მაისს, საქართველომ დაიბრუნა 117 წლის წინ დაკარგული დამოუკიდებლობა.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ოთხი საათის შემდეგ, ოსმალეთის დელეგაციის თავმჯდომარემ, ხალილ ბეიმ, ამიერკავკასიის დელეგაციის თავმჯდომარეს ულტიმატუმი წაუყენა და მოითხოვა, რომ 11 მაისის შეთანხმების პროექტის ყველა მოთხოვნა 72 საათის განმავლობაში შესრულებულიყო (სიორიძე, 2002, გვ. 284)

ამ ულტიმატუმის საპასუხოდ, საქართველოს დელეგაციის წევრებმა ხალილ ბეის აცნობეს, რომ ამიერკავკასიის ფედერაცია დაიშალა და შესაბამისად, ამიერკავკასიის დელეგაცია ვერ შეძლებდა ბათუმის სამშვიდობო კონფერენციაზე არსებული შემადგენლობით მუშაობას, რადგან კონფერენციაზე მიღებულ გადაწყვეტილებას ამ შემთხვევაში იურიდიული ძალა არ ექნებოდა. ოსმალეთის დელეგაცია იძულებული გახდა დათანხმებულიყო და კონფერენციის განახლებას დალოდებოდა.

მას შემდეგ, რაც ოსმალეთის დელეგაციამ უარი თქვა გერმანიის დელეგაციის შუამავლობაზე, ამ უკანასკნელმა კონფერენციაზე თავისი ყოფნა უაზროდ მიიჩნია და 26 მაისს ბათუმი გემ „მინა ჰორნით“ დატოვა. სინამდვილეში, გერმანიის დიპლომატიური მისია ფოთში ჩავიდა, სადაც საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და გერმანიას შორის მიღწეული შეთანხმების ხელმოწერა უნდა განხორციელებულიყო. ფოთში ჩავიდა საქართველოს დელეგაციაც (ავალიშვილი, 1990, გვ. 83-84).

28 მაისს, ფოთის პორტში, გემ „მინა-ჰორნზე“, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და იმპერიულ გერმანიას შორის სამსაათიანი აზრთა გაცვლის შემდეგ, გაფორმდა შეთანხმება ორ სახელმწიფოს შორის ურთიერთობების შემდგომი მოწესრიგების შესახებ. ძირითადი შეთანხმების გარდა, ხელი მოეწერა კიდევ ორ შეთანხმებას და სამ კონვენციას (სცსსა; ფ.1864; აღწ1; საქ.28; ფურც.15-21).

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შეთანხმებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოსთვის, რადგან მას საშუალება მიეცა თავიდან აეცილებინა ოსმალეთის მხრიდან არსებული სერიოზული საფრთხე.

რათქმაუნდა, საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის ეს პირველი დიპლომატიური ნაბიჯი, იმ მოცემულობაში სწორი და გამართლებული იყო. შეიძლება ითქვას, რომ ეს იყო ახლადშექმნილი ქართული დიპლომატიის პირველი გამარჯვება, მაგრამ უფრო რთული გამოცდა ელოდა მას ბათუმში, სადაც დროებით შეჩერებული სამშვიდობო კონფერენციის მუშაობა უნდა განეახლებინათ.

31 მაისს ბათუმში სამშვიდობო კონფერენციამ მუშაობა განაახლა. ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის ნაცვლად, კონფერენციის მუშაობაში სამი სახელმწიფოს - საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ. საქართველოს დელეგაციის შემადგენლობაში შედიოდნენ ნოე რამიშვილი (თავმჯდომარე), ი. ოდიშელიძე, გ. რცხილაძე, ვ. ღამბაშიძე, მ. გვაზავა და სხვები. სომხეთის დელეგაციის შემადგენლობაში შედიოდნენ ა. ხატისიანი, მ. პაპაჯანოვი, რ. კაჩაზნუნი და სხვები, აზერბაიჯანის დელეგაციას წარმოადგენდნენ სულთანოვი, უსუბეკოვი და სხვები (სცსსა; ფ. 67; აღწ.1; საქ.14, ფურც.164).

1918 წლის 4 ივნისს, ბათუმში, საქართველოსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის ხელი მოეწერა „მშვიდობისა და თანამშრომლობის“ შეთანხმებას, რომლის თანახმადაც, ამ ქვეყნებს შორის საზღვარი განისაზღვრა 1828-1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომამდე არსებული სახელმწიფო საზღვრების შესაბამისად, კერძოდ, ბაღვაშის, ყარსის, არტაანის ოლქების გარდა, ოსმალეთს გადაეცა ახალციხისა და ახალქალაქის ოლქები. 4 ივნისის შეთანხმებას 11 მაისის შეთანხმების პროექტთან შედარებით უპირატესობა ის ჰქონდა, რომ საქართველომ შეინარჩუნა აბასთუმანი და აწყური (სცსსა; ფ.1836; აღწ.1; საქ.73; ფურც.13-18)

საერთო ჯამში, 4 ივნისის შეთანხმება კიდევ ერთი ბნელი ფურცელი იყო საქართველოს ისტორიაში, რადგან ქართულმა დიპლომატიამ დიდი კრახი განიცადა ბათუმში გამართული სამშვიდობო კონფერენციის დროს. ისარგებლა რა ოსმალეთის მთავრობამ მეორე მსოფლიო ომისა და რუსეთში მომხდარი რევოლუციების შედეგად შექმნილი რთული საერთაშორისო სიტუაციით, დაარღვია საერთაშორისო სამართალი, უგულებელყო ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება და საქართველოს რესპუბლიკას თავს მოახვია მძიმე კაბალური პირობები, რომლის ძალითაც ერთიან ტერიტორიულ სივრცეს მოწყვეტილი აღმოჩნდა - 9,500 კვადრატული კილომეტრი, 350,000 მცხოვრებით (ზოსიძე, 1995 , გვ. 44).

ბათუმის შეთანხმების რატიფიცირება ერთი თვის ვადაში უნდა მომხდარიყო, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. საქართველოს მთავრობამ 4 ივნისის შეთანხმების გადასინჯვის მისაღწევად სასწრაფო ზომები მიიღო, საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების გამოყენებით. გერმანიის მხარდაჭერით, გადაწყდა ბათუმის კონფერენციის შედეგების გადახედვა (ახალი კონფერენციის მოწვევა),

მაგრამ ამ უკანასკნელის მოწვევა თავდაპირველად გადაიდო და საბოლოოდ ის საერთოდ არ შედგა, გერმანიისა და მისი მოკავშირეების მსოფლიო ომში განცდილი მაცხის გამო.

თავის მხრივ, ოსმალეთის მთავრობამ კარგად იცოდა, რომ მომავალ სამშვიდობო კონფერენციაზე მისი ტერიტორიული პრეტენზიები მინიმუმამდე იქნებოდა დაყვანილი და იძულებული იქნებოდა უარი ეთქვა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე, ამიტომ თავისებური დიპლომატიური ტაქტიკა გამოიყენა. კერძოდ, ბათუმის, ყარსის და არტაანის ანექსიისთვის სამომავლო სამართლებრივი საფუძვლის შესაქმნელად, გადაწყვიტა ამ რაიონებში რეფერენდუმის ჩატარება.

ოსმალებმა რეფერენდუმი საერთაშორისო სამართლის ნორმების დარღვევით ჩაატარეს (ე. მესხია, 1997: გვ. 27-29; გაზეთი „ერთობა“, N-154; 1918). ამ დარღვევების შეფასება შესაძლებელია იმით, თუ როგორ ჩატარდა რეფერენდუმი ბათუმის რაიონში, სადაც მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილმა მიიღო მონაწილეობა ხმის მიცემაში და ისიც „ხიშტების ქვეშ“ და იძულებით. აქ, 4076 ქართველიდან, რეფერენდუმში მხოლოდ 413-მა მიიღო მონაწილეობა. 1062 რუსი ეროვნების წარმომადგენელიდან მონაწილეობა მიიღო 467 და 838 ბერძენი ეროვნების ადამიანმა უფრო მეტიც, ოსმალებმა რეფერენდუმში მონაწილეობის უფლება მიანიჭა მათაც, ვინც იმ დროს ქალაქში იმყოფებოდა, შემთხვევით თუ დროებით. ცხადია, მათ ადგილობრივი მოსახლეობის ბედი არ ადარდებდათ, ამიტომ თურქეთის სასარგებლოდ მისცეს ხმა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის პროტესტს, შეუერთდა გერმანიის მთავრობაც. მან ოსმალეთის მთავრობა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულების მე-4 მუხლის დებულებების დარღვევაში დაადანაშაულა (დოკუმენტები და მასალები..., 1919, გვ. 374).

მასლიმურ საქართველოში რეფერენდუმის შედეგების გაყალბების შემდეგ, განმათავისუფლებელი მოძრაობა და ბრძოლა ოსმალო დამპყრობლების წინააღმდეგ კიდევ უფრო გაძლიერდა. ამ მოძრაობის კოორდინაციის ცენტრი იყო „სამუსლიმანო საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი“, რომელიც 1918 წლის მაისში ბათუმში შეიქმნა. ამ კომიტეტმა თავისი მისია შესრულებულად მხოლოდ მაშინ ჩათვალა, როდესაც 1920 წლის 7 ივნისს, საქართველოს ეროვნული ძალები ტრიუმფალურად შევიდნენ ბათუმში, რითაც დასრულდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ორწლიანი პერიოდი და ტერიტორიულად გახლეჩილი საქართველოს გაერთიანების პროცესი.

დასკვნა. 1918 წლის ბათუმის საზავო კონფერენცია, როგორც ისტორიული მოვლენა, წარმოადგენს გარდამტეხ ეტაპს საქართველოსა და მთლიანად სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური სივრცის ფორმირებაში. მისი მიმდინარეობა და შედეგები ნათლად ასახავს იმ ეპოქის საერთაშორისო ურთიერთობათა სირთულეს, სადაც მცირე ერების პოლიტიკური ბედი დიდ სახელმწიფოებს შორის ძალთა ბალანსზე იყო დამოკიდებული.

კონფერენციის მსვლელობამ აჩვენა, რომ ოსმალეთის იმპერია ცდილობდა სამხედრო უპირატესობის გამოყენებით რეგიონში საკუთარი პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენის გაფართოებას, მაშინ როდესაც საქართველოს დელეგაცია ცდილობდა დიპლომატიური მოლაპარაკებების გზით შეენარჩუნებინა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის მინიმუმი და დაედო ისეთი შეთანხმება, რომელიც მომავალში სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის სამართლებრივ საფუძველს შექმნიდა.

მიუხედავად ოსმალეთის ანექსიური ზეწოლისა, ბათუმის კონფერენცია იქცა იმ პოლიტიკური გამოცდილების საფუძვლად, რომელმაც ქართველ პოლიტიკურ ელიტას დაანახა საერთაშორისო პოლიტიკის რეალური კანონზომიერებები – ის, რომ სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის მოპოვება მხოლოდ სამხედრო ძალით შეუძლებელი იყო და აუცილებელი ხდებოდა გონივრული დიპლომატიური სტრატეგიის შემუშავება.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერმანიის როლის გაძლიერება პროცესში, რომელმაც დროებით უზრუნველყო საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შესაძლებლობა და ოსმა-

ლეთის აგრესიის შეკავება. თუმცა, ბათუმის 4 ივნისის სამშვიდობო შეთანხმება ფაქტობრივად გახდა საქართველოსთვის მძიმე დიპლომატიური მარცხი.

ამ მოვლენებმა ცხადყო, რომ საქართველოს ახალგაზრდა სახელმწიფო იდგა ურთულესი გეოპოლიტიკური რეალობის წინაშე, სადაც გადარჩენა დამოკიდებული იყო მოქნილ პოლიტიკაზე, საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვებაზე და ეროვნული ინტერესების დაცვაზე, გლობალური ძალთა ბალანსის პირობებში.

დიპლომატიური შეცდომები და პოლიტიკური არამდგრადობა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა ამ მარცხს. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შეცდომა იყო საქართველოს პოლიტიკური ელიტის პასიურობა საერთაშორისო სამანდატო სისტემაში ჩართვასთან დაკავშირებით, რაც ქვეყნისთვის გარე გარანტიების და მეტი უსაფრთხოების გარანტიას ნიშნავდა. სამწუხაროდ საქართველო ვერ ჩაერთო იმ მექანიზმებში, რომლებიც პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი საერთაშორისო სისტემის საფუძველს ქმნიდა.

გარდა ამისა, იმ დროის დომინანტმა პარტიულმა ძალებმა ვერ მოახერხეს ერთიანი ეროვნული ფრონტის ჩამოყალიბება. დემოკრატიული და სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფების შიდა დაპირისპირებამ, აგრეთვე ოპოზიციური ძალების დევნამ და საზოგადოებაში იდეალური ერთიანობის ნაკლებობამ მნიშვნელოვნად შეასუსტა სახელმწიფოს დიპლომატიური პოზიციები. შედეგად, საქართველოს ელიტამ ვერ გამოიყენა საერთაშორისო კრიზისით გამოწვეული შანსი - მოეხდინა ქვეყნის ინტერესების კონსოლიდაცია დასავლური მხარდაჭერის მოსაპოვებლად.

ეს გარემოებები: ბრესტ-ლიტოვსკის მავნე შედეგები, ერზინჯანის ზავის შემდეგ დაკარგული ინიციატივა, შიდა პოლიტიკური დეზინტეგრაცია და საერთაშორისო იზოლაცია, გახდა ის კომპლექსური ფაქტორები, რომლებმაც საბოლოოდ გამოიწვია ბათუმის კონფერენციაზე საქართველოს დიპლომატიური მარცხი.

თუმცა, ამავე დროს, ბათუმის კონფერენციამ შექმნა პოლიტიკური გამოცდილება, რომელმაც საქართველოს პოლიტიკურ ელიტას ასწავლა საერთაშორისო პოლიტიკის რეალური მექანიზმების გააზრება: პატარა ერები მხოლოდ მაშინ ახერხებენ სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებას, როდესაც მათ გააჩნიათ მტკიცე დიპლომატიური ხედვა, პოლიტიკური ერთიანობა და საერთაშორისო პარტნიორობის მკაფიო სტრატეგია.

ამრიგად, ბათუმის კონფერენცია უნდა განვიხილოთ როგორც დროებითი მარცხის, მაგრამ სტრატეგიული გაკვეთილის მოვლენა, რომელმაც ხელი შეუწყო დამოუკიდებელი სახელმწიფოს იდეის საბოლოო ჩამოყალიბებას.

ბიბლიოგრაფია

აბაშიძე, ა. (1998). *აჭარა.* მოსკოვი.

ავალიშვილი, ზ. (1990). *საქართველოს დამოუკიდებლობა საერთაშორისო პოლიტიკაში 1918-1921.* თბილისი.

ალიევი, გ. (1972). *თურქეთი ახალგაზრდა თურქების მმართველობის დროს (რუსულ ენაზე).* მოსკოვი.

გურული, ვ. (1999). *ნოე ჟორდანია (პოლიტიკური პორტრეტი) .* თბილისი.

დოკუმენტები და მასალები... (1919). *დოკუმენტები და მასალები ამიერკავკასიისა და საქართველოს საგარეო პოლიტიკის შესახებ.* ტიფლისი.

ზოსიძე, ნ. (1995). *პოლიტიკური ვითარება და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობები აჭარაში 1918-1920 წლებში.* ბათუმი.

ლუდენდორფი, ე. (1924). *ჩემი მოგონებები 1914-1918 წლების ომის შესახებ.* მოსკოვი.

სვანიძე, მ. (1999). *ბათუმის კონფერენცია და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსება. ქართული დიპლომატია, No6.* თბილისი.

სილაგაძე, ა., & გურული, ვ. (1996). *სამი ისტორიული და პოლიტიკური ესე.* თბილისი.
სიორიძე, მ. (2002). *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო 1914-1918.* ბათუმი.
სცსსა; ფ.1819; აღწ.1; საქ.17; ფურც.39-42
სცსსა; ფ.1816; აღწ.1; საქ.73; ფურც.407
სცსსა; ფ.1816; აღწ.2; საქ.23; ფურც. 3
სცსსა; ფ.1836; აღწ.1; საქ.132; ფურც.13-14
სცსსა; ფ.1864; აღწ1; საქ.28; ფურც.15-21
სცსსა; ფ.1836; აღწ.1; საქ.73; ფურც.13-18
სცსსა; ფ. 67; აღწ.1; საქ.14, ფურც.164
გაზეთი „ერთობა“ No153; 1918 წ.